

Çalışmanın Disosiyasyonu

Yabancılaşmadan Psikopatolojiye

Yrd. Doç. Dr. Hakan YAĞCI

Yrd. Doç. Dr. Hakan YAĞCI

ÇALIŞMANIN DİSOSİYASYONU
Yabancılaşmadan Psikopatolojiye

ISBN 978-625-8789-95-9

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2026, PEGEM AKADEMI

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Temmuz 2026, Ankara

Yayın-Proje: İlayda Arslan
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sayfa Basım Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
İvedik OSB Matbaacılar Sit. 1514. Cad. No: 23-25
Yenimahalle/ANKARA

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 77079

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi
Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: yayinevi@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Yrd. Doç. Dr. Hakan YAĞCI

Hakan Yağcı, 1988 yılında İstanbul'un Şişli ilçesinde dünyaya gelmiş; ilk, orta ve lise eğitimini Beyoğlu'nda tamamlamıştır. Lisans derecesini Girne Amerikan Üniversitesi Psikoloji bölümünden alan Yağcı, akademik gelişimini iki farklı lisansüstü uzmanlık ile ileri bir boyuta taşımıştır. Bu süreçte, aile sistemleri ve dinamikleri üzerine İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamlamış; Maltepe Üniversitesi'nde Psikoloji yüksek lisans eğitimini de başarıyla bitirerek “*Uzman Psikolog*” ünvanını kazanmıştır.

Doktora eğitim süresinin tamamında Dr. Yağcı, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından Türkiye'nin geleceği adına stratejik ve kritik öneme sahip alanlarda nitelikli bilim insanı yetiştirmek amacıyla hayata geçirilen “YÖK 100/2000 Doktora Burs Programı” kapsamında YÖK tarafından desteklenmeye layık görülmüştür. Bu seçkin akademik program dahilinde, disiplinler arası bir yetkinlikle “*Yoksulluk*” olgusu üzerine yürüttüğü özgün ve kapsamlı çalışmaları neticesinde Kocaeli Üniversitesi bünyesinde doktor unvanını almaya hak kazanmıştır.

Akademik kariyeri boyunca Kocaeli Üniversitesi ve Uluslararası Final Üniversitesi bünyesinde görev yapan Dr. Yağcı, halen Kıbrıs Aydın Üniversitesi kadrosunda öğretim üyesi olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir. Birçok üniversitede misafir öğretim üyesi olarak ders vermekte, yüksek lisans ve doktora tezleri yönetmektedir. Akademik odağını; Çalışma Psikolojisi, Endüstri ve Örgüt Psikolojisi, Çalışma Sosyolojisi, Yoksulluk ve Göç disiplinlerinin kesişim noktasına konumlandırıran Dr. Yağcı; özellikle çalışma yaşamındaki psikososyal riskler, göç ve göçmen sorunları, aile dinamikleri ve sosyal dışlanma olguları üzerine yoğunlaşmaktadır.

ÖN SÖZ

Bu kitabın fikri, bir kütüphanede ya da bir konferans salonunda değil, taşın ve ahşabın karşısında doğdu. Beşparmak Dağları'nın Girne'ye bakan yamaçlarında, Bellapais'in yıkık ama hâlâ vakur duran kemerlerine bakarken; İstanbul'un eski Ermeni mahallelerinde, ahşap cumbalarıyla bugün hâlâ ayakta duran apartmanların önünden geçerken; Süleymaniye Camii'nin revzenlerine, taşın dantel inceliğindeki işçiliğine bakarken, zihnimde hep aynı soru belirliyordu: *Bu ustaların zanaatına ne oldu?*

Bu soru, ilk bakışta nostaljik görünebilir; eski güzel günlere duyulan bir özlem. Ama soruyu uzun süre taşıdıkça, çok daha kuramsal bir meseleye işaret ettiğini fark ettim. Bellapais'i inşa eden taşçı, Süleymaniye'nin revzenlerini oyan nakkaş, Ermeni ustaların cumbalarını işleyen marangoz; bu insanlar yalnızca bir ücret karşılığında çalışmıyorlardı. Taşı nereden keseceklerini, ahşabı nasıl şekillendireceklerini kendileri biliyor, kendileri karar veriyor ve eseri baştan sona kendileri görüyorlardı. Düşünmek ile yapmak, onların elinde birbirinden ayrılmamıştı.

Bugün bu ayrılmamışlık nerede? Bu soru beni, çalışmanın tarihine ve bu kitabın merkezi kavramına (emek disosiyasyonuna) götürdü. Fark ettim ki, o revzenlerin ve cumbaların karşısında hissettiğim hayranlık, bir kayıp duygusuyla iç içeydi; ve bu kayıp, yalnızca estetik değil, insanın kendi emeğiyle kurduğu ilişkinin yapısal bir dönüşümüydü. Bellapais'in taşçısı ile bugünün bir çağrı merkezi çalışanı ya da bir gig ekonomisi kuryesi arasındaki mesafe, yalnızca zaman değil, eserle ve emekle kurulan ilişkinin biçimidir; bu kitap, bu mesafenin nasıl ve neden açıldığını anlamaya çalışmaktadır.

Okuyucudan, bu kitabı okurken kendi gözlemlerine de dönmelerini isterim. Belki sizin de kendi "Bellapais anınız" vardır; eski bir zanaatkârın elinden çıkma bir eşyaya baktığınızda hissettiğiniz o hayranlık ve kayıp duygusu. Bu kitap, o duyguyu ciddiye alan bir denemedir; çalışma psikolojisi, emek sosyolojisi ve eleştirel teori arasında bir köprü kurmaya çalışır, ama temelinde çok daha basit bir merak yatar: insanın işiyle kurduğu ilişki neden bu kadar değişti, ve bu değişim bizi nasıl etkiledi?

Bu sorunun izini sürerken, tek bir disiplinin yeterli olmadığını gördüm: Marx neyin kaybedildiğini, Braverman bu kaybın mühendisliğini, klinik psikolojinin disosiyasyon literatürü ise iç dünyada ne bıraktığını gösterdi. Bu kitap, bu üç sesi tek bir anlatıda birleştirme çabasıdır. Sırasıyla okumanız gerekmez; her bölüm kendi başına bir bütünlük taşır, ama önerim, kitabı bütün olarak okumanızdır.

Ve son olarak: çalışmak, insanın kendini kaybettiği değil, kendini bulduğu bir yer olmalı. Bu kitap, o ihtimale duyulan inadın bir ifadesidir.

Girne, 2026

TEŞEKKÜR

Bir kitap, görünürde tek bir ismin altında yayımlanır; ama hiçbir kitap, gerçekte, tek bir kişinin emeği değildir. Bu kitap da öyle. Burada savunduğum tezin kendisi (emeğin, kolektif ve paylaşılan bir şey olduğu, izole bireylerin tek başına çabasıyla anlamlı hiçbir şeyin üretilmeyeceği) bu sayfaları yazarken bana eşlik eden herkese borcumu hatırlatıyor. Bu kitabı yazdığım aylar boyunca, defalarca, kendi savunduğum tezin doğruluğunu bizzat deneyimledim: en yalnız görünen yazma anlarında bile, aslında hiç yalnız değildim.

Öncelikle, akademik yolculuğumun her aşamasında bilgisini, sabrını ve yol göstericiliğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal'a en derin şükranlarımı sunarım. Bu çalışmanın kuramsal omurgasını kurarken arkamda hissettiğim güven, büyük ölçüde ona aittir. Bir akademisyenin öğrencisine bırakabileceği en kıymetli miras, yalnızca bilgi değil, soru sorma cesaretidir; bu cesareti bana kazandırdığı için kendisine minnettarım. Yıllar içinde paylaştığı her geri bildirim, her itiraz ve her teşvik, bu kitabın bugünkü biçimini almasında belirleyici bir rol oynadı; bir fikrin ham haliyle olgunlaşmış hali arasındaki mesafe, büyük ölçüde onun sabırlı rehberliğiyle kat edildi.

Meslektaşlarıma, birlikte çalıştığım akademisyenlere ve öğrencilerime de ayrı bir teşekkürü borç bilirim. Onlarla yürüttüğüm sayısız tartışma, bu kitabın argümanlarını sınamamı, netleştirmemi ve zaman zaman da yeniden düşünmemi sağladı. Bir fikrin olgunlaşması, çoğunlukla yalnız bir çalışma masasında değil, başkalarının sorularıyla karşılaştığı anlarda gerçekleşir; bu anlamda, bu kitabın her sayfasında onların da görünmez bir imzası vardır. Öğrencilerimin sınıfta sordukları, bazen en basit görünen sorular, bu kitabın kimi zaman en karmaşık kuramsal tartışmalarının çıkış noktası oldu; bir kavramı gerçekten anladığınızı, ancak onu başka birine açık ve anlaşılır biçimde anlatabildiğinizde fark edersiniz, ve bu fark etme anlarının çoğunu onlara borçluyum.

Eşim Zeynep'e, bu uzun ve bazen yorucu yazma sürecinin her anında yanımda olduğu için teşekkür ederim. Bir kitabı yazmak, yalnızca yazarın değil, onunla aynı evi paylaşan herkesin sabrını gerektirir; bu sabrı, hiçbir zaman esirgemedi. Geç saatlere kadar süren çalışma

akşamlarında gösterdiği anlayış, kimi zaman tükendiğimde yeniden başlamanı sağlayan sessiz desteği ve bu kitabın yalnızca benim değil, ikimizin ortak bir emeği olduğunu hissettiren varlığı için, kelimelerin yetersiz kaldığını bilerek, yine de teşekkür ederim.

Henüz tanışmadığım, daha doğmamış çocuğuma da bir söz bırakmak isterim. Bu kitap, bir bakıma, senin büyüyeceğin dünyanın çalışma yaşamını biraz daha iyi anlama çabasıdır. Bu sayfaları yazarken, defalarca, senin bir gün bir işe başlayacağını, bir masada ya da bir ekranın önünde, kendi emeğinin anlamını arayacağını düşündüm. Umarım, senin kuşağın, bu sayfalarda tarif edilen kopuklukların daha azını yaşar; umarım, çalıştığın şey her ne olursa olsun, kendini orada, tam olarak orada bulursun.

Ve son olarak, ben ve kardeşlerimi tek başına İstanbul'da büyüten anneme. Onun emeği, bu kitabın hiçbir teorik çerçevesine sığmayacak kadar büyük, sessiz ve karşılıksızdı. Bu kitap boyunca emeğin görmezliğini, takdir edilmemesini ve karşılıksız kalan fedakârlığını tartışırken, aklımda hep onun yıllarca süren, hiçbir zaman tam olarak adlandırılmamış emeği vardı. Bu kitabı yazma cesaretini, büyük ölçüde, ona borçluyum; ve belki de bu kitap, bir akademisyenin kâğıt üzerindeki bir tezinden çok önce, bir çocuğun annesine duyduğu derin bir teşekkürün, dolaylı bir biçimidir.

Teşekkür Ederim Anne

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iv
Teşekkür.....	vi

Giriş	1
--------------------	----------

1. BÖLÜM

BÜTÜNLEŞİK EMEĞİN DÜNYASI

Yaratıcı Emeğin Tarihsel Kökenleri.....	7
Antik Çağda Emek ve Anlam	11
Orta Çağ Zanaatkarlığı ve Bütünleşik Üretim.....	14
Sanayi Öncesi Dönemde Zaman, Ritim ve Emek	17
Aydınlanma ve Emeğin Yeniden Tanımlanması	20
Sanayi Devrimi'nin Eşiğinde: Son Bütünleşik Emek.....	23
Kaybedilen Dünya: Ne Yitirdik?.....	26

2. BÖLÜM

AYRIŞMANIN MÜHENDİSLİĞİ

Sanayi Devriminin Anatomisi: Bir Kopuşun Hikâyesi.....	29
Babbage İlkesi: Emeği Ucuzlatmanın Matematiği	32
Taylor ve Bilimsel Yönetim: Zihnin Çalınması.....	35
Zamanın Bilimi: Kronometre ve İnsan Bedeni	38
Fordizm: Disosiyasyonun Endüstriyel Ölçeği	41
Montaj Hattından Öteye: Taylorizmin Yayılması.....	44
Nümerik Kontrol Makineleri: Teknoloji ve Disosiyasyon	47
Hizmet Sektörü ve Duygusal Emeğin Metalaşması	50
Küresel Tedarik Zincirleri: Taylorizmin Coğrafyası	53
Neden Taylorist Olmayan Bir Çalışma Mümkün Değil?	56
Ayrışmanın Mirası: Bugün Neredeyiz?.....	59

3. BÖLÜM

RIZANIN ÜRETİMİ

Gramsci'nin Sorusu.....	63
Hegemonya: Zordan Rızaya.....	66
Organik ve Geleneksel Entelektüeller.....	69
Eğitim: Disosiyasyonu Hazırlayan Kurum.....	72
Beyaz Yakalının Siyasi Pasifliği: Mills'in Analizi.....	75
Rızanın Mekanizmaları: Nasıl İçselleştiriyoruz?.....	78
Sendikalar ve Kolektif Direniş: Neden Yetmez?.....	81
Disosiyasyonun Normalleşmesi: "Herkes Böyle Hisseder".....	84
Hegemonya ve Çalışma Psikolojisi: Bir Öz-Eleştiri.....	88
Sonuç: Rıza Üretimi ve Emek Disosiyasyonu.....	91

4. BÖLÜM

EMEK DİSOSİYASYONUNUN PSİKOLOJİSİ

Klinik Literatürde Disosiyasyon.....	94
Emek Disosiyasyonu: Özgün Bir Kavramın İnşası.....	97
Teorik Zemin: Neden Oluşur?.....	100
Üç Alt Boyut.....	104
Üç Boyutun Birlikteliği.....	108
Zorunluluk Üzerine.....	110

5. BÖLÜM

DİSOSİYASYONUN YENİ YÜZLERİ

Gig Ekonomisi: Özgürlük Söylemi, Güvencesizlik Gerçeği.....	114
Dijital Emek: Ekranın Önündeki İşçi.....	118
Algoritmik Denetim: Gözetleyen Makine.....	121
Yapay Zekânın Yükselişi: Yeni Bir Eşik.....	124
Küresel Emek Piramidi: Görünmez Olanlar.....	127
Dijital Taylorizm: Süreklilik ve Dönüşüm.....	130
Direniş ve Sınırlılıkları.....	133

6. BÖLÜM

İNSANA YAKIŞIR İŞ YENİDEN

İnsana Yakışır İş: Kavramın Doğuşu ve Çerçevesi	137
Eleştirel Bir Okuma: İnsana Yakışır İş Kimin İçin Yakışır?.....	141
Evrensel Temel Gelir: Çözüm mü, Erteleme mi?	144
Bütünleşik Emeğe Dönüş: Koşullar ve Sınırlılıklar	147
Bireysel Müdahalelerin Sınırlılıkları.....	151
Panzehirin Koşulları	154

7. BÖLÜM

SONUÇ: YAPIYA DOKUNMAK

Kavramın Özeti.....	158
Teorik Katmanların Sentezi	161
Günümüzdeki Yansımaları.....	164
Çalışma Psikolojisine Katkı.....	168
Açık Kalan Sorular	171

Son Söz	174
----------------------	-----

Kaynakça	177
-----------------------	-----

GİRİŞ

Saat öğleden sonra ikiye on var.

Elin hareket ediyor. Sol el parçayı tutuyor, sağ el vidalıyor, bırakıyor. Tutuyor, vidalıyor, bırakıyor. Bantın hızı sabahtan beri değişmedi; aynı ritim, aynı mesafe, aynı ses. Elin bunu biliyor. Artık sen bilmiyorsun bile, elin biliyor.

Bir noktada kendine geliyorsun. Nerede olduğunu anlıyorsun. Ama “kendine geliyorsun” tam doğru bir ifade değil, çünkü gitmedin ki. Bedenin buradaydı bütün bu süre boyunca. Eller çalıştı, ayaklar durdu, gözler bantı izledi. Sadece sen yoktun.

Neredeydin?

Bilmiyorsun. Belki hiçbir yerde. Belki kafanın bir köşesinde anlamsız bir görüntünün içinde bir yüz, bir sokak, bir şey. Belki tamamen boşlukta. Ama bantın durduğunu fark etmiyordun; hata yapsaydın fark ederdin, etmedin. Yani doğru yapıyordun ama sen yapmıyordun.

Saat öğleden sonra ikiye on var.

Ekrana bakıyorsun. Ekran sana bakıyor. Aradaki mesafe otuz santimetre, ama bu mesafeyi hissetmiyorsun; ekran bir yere taşındı, sen bir yere taşındın, ikiniz aynı yerde buluşamıyorsunuz. Fare tıklıyor. Sekmeler açılıp kapanıyor. Bir e-posta yazılıyor; kelimeler doğru, cümleler tam, imza yerinde. Ama o e-postayı kimin yazdığını bilmiyorsun.

Bir noktada kendine geliyorsun. Masanın gerçek olduğunu fark ediyorsun. Pencerenin dışında bir şeylerin hareket ettiğini görüyorsun. Saat hâlâ ikiye on var; bu mümkün mü, bu kadar uzun muydu o an, yoksa bu kadar kısa mıydı?

Neredeydin?

Bilmiyorsun. Ama iş yapıldı. E-posta gitti. Dosya kaydedildi. On dakika sonra toplantıya gireceksin, aynı odada, aynı yüzlerle, aynı kelimelerle. Ve orada da aynı şey olacak. Kelimeler doğru olacak. Notlar tutulacak. Kararlar alınacak. Sen olmayacaksın.

İki farklı beden. İki farklı mekân. Aynı an. Biri bantın başında, diğeri ekranın önünde. Biri ellerini kullanıyor, diğeri gözlerini. Biri fabrikada, diğeri ofiste. Ama ikisi de aynı yerde: hiçbir yerde.

Buna yorgunluk dersin belki. Ya da alışkanlık. Rutin işlerin kaçınılmaz yan etkisi. Kendi kendine şöyle düşünürsün: herkes böyle hissediyor, bu normal.

Ama normal mi?

Modern çalışma yaşamının en tuhaf paradoksu tam burada başlıyor: insanlar tarihte hiç olmadığı kadar üretiyor, ama bu üretimin içinde kendilerini hiç olmadığı kadar yok hissediyor. Bu his için çoğunlukla “yorgunluk” ya da “rutin” deniyor ve geçilip gidiliyor. Bu kitap tam da o geçilip gidilen noktada duruyor ve şunu soruyor: bu kayboluş nedir, nereden gelmektedir ve neden bireysel bir sorun olarak değil, yapısal bir sorun olarak ele alınmalıdır?

Çalışma psikolojisi bu soruyla onlarca yıldır ilgilenmektedir. Tükenmişlik, işten kopukluk, düşük iş doyumu, örgütsel bağlılık eksikliği; bunların hepsi aynı şeyin farklı isimleridir. Ve bu isimlerin arkasında tutarlı bir varsayım yatmaktadır: sorun, bireyde bir yerlerde. Kişilik özellikleri yeterince uyumlu değildir, başa çıkma stratejileri yetersizdir, motivasyon düzeyi düşüktür, duygusal zekâ gelişmemiştir. Bu varsayım, çalışma psikolojisinin onlarca yıl boyunca geliştirdiği ölçeklerin, müdahale programlarının ve örgütsel politikaların temelinde yatmaktadır. Birey değiştirilecek, uyarlanacak, eğitilecek ve sorun çözülecektir. Ama sorun çözülmemektedir. Tükenmişlik oranları artmakta, işten kopukluk yaygınlaşmakta, anlamsızlık hissi derinleşmektedir. Bireyi değiştirmeye çalışan bir alan, onlarca yılın ardından neden hâlâ aynı tabloyla karşı karşıyadır?